

МОНЕТНІ ДВОРИ АВСТРІЇ ЯК ЦЕНТРИ ЕМІСІЙ ДЛЯ БУКОВИНИ (1774–1853)

Статтю присвячено австрійській монетній продукції, що поступала з 1774 р. на Буковину з основних монетних дворів Австрії (Відень, Кремніца, Карлсбург, Прага, Надьбання, Понцбург, Галь). Надходження монетної продукції координувалося Надвірною палатою, що була законодавчим та регулюючим органом, та Головним монетним відомством, яке займалося технологічним контролем якості продукції. Завдяки координованій співпраці цих відомств, спрямованої на організацію монетних дворів, монархія забезпечувалася необхідним обсягом продукції, кількість якої була в основному вирахована автором на архівних матеріалах для кожного періоду. Крім того, автор визначив (на основі опрацювання 7000 монет, знайдених на Буковині), орієнтовні обсяги монетної продукції, що поступали на Буковину з цих монетних дворів за періоди правління Марії Терезії, Йосифа II, Леопольда II, Франца I, Фердинанда I та Франца Йосифа I.

Анексія Галичини та Буковини Австрією сприяли утвердженню на цих територіях австрійської конвенційної системи, що відбувалося за координованої взаємодії Надвірної палати (далі НП) в монетно-гірничій справі (Hofkammer in Münz- und Bergwesen), Головного монетного управління та монетних дворів із органами місцевої влади¹. При цьому Головне монетне управління у Відні (Hauptmünzamt), контрольоване НП, відало координацією карбування на всіх монетарних та збором золотого і срібного брухту, а емісійною діяльністю займалися краєві монетні двори, серед яких головним був Віденський. Хоча робота деяких монетних дворів (повністю Галю в Тіролі, Кремніци в Угорщині тощо²) поставала предметом окремих до-

сліджень, проте розповсюдження конвенційної монети не лише на Буковині, а й на інших територіях, де монета не карбувалася, ще ніколи не було предметом аналізу. Тому розгляд цієї проблеми послужив основною метою статті.

Матеріалом дослідження стали не лише численні записи в архівних справах та спеціальних дослідженнях, а й залишкові рештки: а) із окремих місцевих знахідок та монетних скарбів XVIII – початку XX ст., що переважно зберігаються в музейних фондах (**1900 монет**); б) зі складу 80 салб (**2678 монет**); в) із двох великих та трьох менших приватних колекцій (понад **1500 монет із переглянутих 10 тис. перфорованих**). При аналізі головний акцент було зроблено на «салбових тезавраціях», які могли зберегти випадково-закономірний характер регіонального обігу. Дані музейних та приватних колекцій, в яких звичні, чи повторювані монети відкидалися, враховуємо лише додатково. Статистично достовірна величина та відхилення вибірки (до 3%) дозволять робити достатньо об'єктивні висновки. Певні суб'єктивні коливання, що внесли приватні колекції, за законом великих чисел мали шанси компенсуватися величиною самої вибірки.

1. Грошовий обіг Австрії: спосіб організації та обсяги

1.1. Запровадження конвенційної системи

Після встановлення австрійської влади в 1772–1774 рр. на територіях Галичини та Буковини була запроваджена австрійська конвенційна система, створена ще 1750 р. сілезьким графом Фрідріхом Вільгельмом фон Гаугвітцем. Ця система ґрунтувалася на лічильному флорині (Rheinisch Florin: r.fl.: р.фл.=60 крейцерів), якому в якості обігової монети відповідав гульден (*Gulden*). Гульден містив: два півгульдени або чвертьгальяри (*Vierteltaler*) чи чвертаки, три двадцятикрейцеровики (*Zwanziger*; *сфанци*; *сороківці*), три та 3/4 сімнадцятикрейцеровиків (*Siebenzehner*, *мапіяші*), 6 десятикрейцеровиків (*Zehner*), 8,57 зібенера – семикрейцеровика (*Siebener*; *німачі*), 12 п'ятикрейцеровиків (*Funfkreuzer*, *Funfer*), 20 трьохкрейцеровиків (*Groschen*; *гровші*), 60 крейцерів (*Kreuzer*; *кручери*; *грюнцари*) та 120 денаріїв (*Denar*; *бани*; *дена-*

ри), карбованих з кельнської марки срібла (283 г срібла). Срібні емісії за цією стопою мали назву «конвенційні монети» (KM). Два лічильних флорини або гульдени складали 1 таляр (Thaler), а 4,5 флорина (1786 р.) – один золотий дукат (Dukaten). Обидві монети мали торгівельний характер (особливо левантинський таляр Марії Терезії 1780 р., який став своєрідною «експортною валютою» для торгівлі зі Сходом, у т.ч. із Туреччиною)³. Половина конвенційних монет до 1765 р. носили, крім герба, зображення Марії Терезії (1740–1780) та її чоловіка – Франца Стефана (1745–1765), портрет якого згодом замінили зображення Йосифа II (1765/1780–1790). На монеті різнотипними способами вказувалося місце випуску – монетний двір та ініціали монетного майстра та управителя монетного двору (до 1780 р.), що давало змогу контролювати якість монетної продукції (див. додаток 1 та 2).

Конвенційна система була доповнена пізнішими, кардинальними за спрямуванням патентами щодо розмінної мідної монети, якими узаконювалися перші кредитні випуски, номінальна вартість яких не відповідала вартості металу⁴. Так, за патентами від 1748 р, 27 вересня 1760 р. та 8 жовтня 1779 р. у Відні, Галі, Празі та Кремніці (з 1765 – і в Гюнцбурзі) розпочали карбування мідних монет: крейцера, його половини й четвертини – *гелера* та *пфеніга*, і *грешля* (3/4 кр.), *угорського денарія* (2/5 кр.) (додаток 3), якими замінили непрактичні (через малі розміри) відповідні срібні номінали (1/4, півкрейцера та крейцер). Зазначимо, що населення Буковини, за листом А.фон Куглера від 24 березня 1798 р. [Wagner 1983: 184], відмовлялося, однак, приймати номінали, дрібніші ніж півкрейцер (*keine andere Brüche als halbe Kreutzer annehmen*), що пояснює звичну для Буковини відсутність гелерових та пфенігових монет XVIII ст.

Завдяки оптимальній організації обсяг розмінних монет, що служили для роздрібної торгівлі (*minuto commercio*), досяг у 1760–1763 рр. 3,2 млн. фл. міддю і зростав надалі⁵, остаточно витіснивши з обігу іноземну білонну монету. Згодом для забезпечення розмінною монетою нових територій (у т.ч. і Галичини з Буковиною) було відновлено діяльність монетного двору

у словацькому містечку Смолнік (нім. Schmöllnitz), багатому мі-
дними рудами, де до квітневого пожеару 1800 р., а згодом після
реконструкції до 1817 р. було карбовано значну кількість мідної
монети (півкрейцеровики, крейцери та сольдо Гориції кінця 18
ст. та крейцери, 3 та 6 крейцерів 1800 р.)⁶.

Аналіз реформи Гаугвіца, яка успішно прижилася на терито-
рії монархії, засвідчує її спрямованість на координацію всіх ти-
пів монет до 20-гульденової монетної стопи, уніфікацію монет-
них номіналів та (завдяки емісії 17-крейцеровиків) ліквідацію
старих 1/8 талара (15 кр.), до яких раніше доплачувалося пев-
не ажю «націнка». Повсякденний обіг опанували обігові «цва-
нцигери», тобто двадцятикрейцеровики, емісії яких відбували-
ся коштом перекарбування доконвенційної монети⁷, та мідні
крейцери, що давало певний фінансовий вигравш. Вдала грошо-
ва реформа допомогла стабілізувати грошову циркуляцію Ав-
стрії та покращити бюджетні надходження – якщо 1754 р. дер-
жавні прибутки складали 40 млн. фл., то в 1757 р. вони сягали
вже 57 млн. фл. (із яких 4 млн. фл. забезпечила реформа!)⁸. За-
вдяки добрій організації конвенційна система зберігала свою
стабільність більше ніж століття – попри наполеонівські війни
аж до 1858 р.

1.2. Територіальні випуски

Окрім конвенційних монет, державно визнаними засобами
розрахунку були й територіальні випуски для певних нових зе-
мель, які, однак, на противагу конвенційним не мали права між-
народної циркуляції. Населення коронних земель (у т.ч. Буко-
вини) регулярно інформувалось про появу чи введення нових
державних чи регіональних монет, їх курс⁹. До регіональних
випусків належали: 1 *шиллінг*, карбований у м. Шмольніц (нім.
Schmöllnitz, чи словацьк. *Smolník*, звідти S), 15 та 30 крейцерів
1774–77 рр. віденського карбування для Галичини; *сольдо* Герца
(Гориції) та Градіски; чеська та угорська монета: *обол* (=1/4 кр.),
денар (1/2 кр.), *грешль* (3 оболі = 1,5 денари = 3/4 кр.), *полтура*
(3 денари або 1,5 кр.); монета Мілану, а згодом «ломпарда-вене-
чана», призначена для італійських володінь за розпорядження-
ми від 1774, 1778, 1788, 1817 рр.: *центезімі* (1817); *допія*, *сольдо*,

скудо та його половина й четвертина, *ліра та півліра*, а згодом і *соверен* золотом (1749 для Бельгії; 1823 для Ломбардії); австро-нідерландські *суверени*, *дукатони* та *кронталери*, їх половинки та четвертини тощо, карбовані за розпорядженнями від 1749, 1755, 1775 та інших років¹⁰.

Територіальні випуски, в основному маловживані крім ареау свого обігу, випадаючи з конвенційного обігу, виконували, однак, необхідні соціальні функції – створювали ілюзію певної незалежності, забезпечували населення обіговою монетою (не перевантажуючи додатковими замовленнями державну скарбницю), пристосували грошовий ринок нових територій до австрійської валюти. Так, щоб населення Галичини при звичаїлося до ведення рахунків австрійськими грошима, австрійське Міністерство фінансів випустило в 1775–1777 рр., окрім мідного шилінга 1774 р., срібні монети: злотову, або 15-крейцерову, і двозлотову, або 30-крейцерову, які узгоджували австрійську та польську конвенційні монетні системи¹¹, водночас вилучаючи срібну та мідну польську монету на переплавку [ÖSA, HKA, F.1, rt.Nr.3481: 41, 173, 180, 308]. Саме ці нові галицькі п'ятнадцятикрейцеровики (*neue in vorigen Jahr geprägte Galizische 15 kr. Stückl*), тобто карбовані у 1776 р., за звітом військового губернатора Буковини Г. фон Сплени, на суму 380 фл. (1520 шт.) розкинули серед натовпу під час присяги 12 жовтня 1777 р.¹² Вони залишалися обіговими й через 40 років за патентом від 6.04.1813 р.¹³ Певним недоліком територіальних карбувань було відхилення від конвенційних норм та створення різною в розрахунках.

Деякі з регіональних карбувань стали завдяки їх високій якості загальноавстрійськими монетами. Це, в першу чергу, *суверен* (з 19.09.1749) та *дукатон*, замінений згодом *кронталером* та його фракціями (з 19.07.1755 р.), карбовані на основі грошової реформи від 19 вересня 1749 р. у приєднаних після війни за іспанське наслідство (1701–1703) Австрійських Нідерландах, які економічно піднялися завдяки ткацтву, gobеленам та торгівлі. За активної підтримки патріотично налаштованого населення, яке здало наявні запаси цінних металів, було на-

лагоджено в Антверпені, Брюсселі та Брюгге карбування цих високоякісних монет. *Кронталяри* (*Kronentaler*), названі «коронними талярами» чи за стопою, подібною до французьких «*escu aux saumonnes*»¹⁴, чи за зображеннями спочатку чотирьох (до 1780 р.), потім трьох корон на Андріївському хресту, були майже повним відповідником старих бельгійських *альбертус-талярів* 17 ст. (29,48 г ваги 866 проби, тобто 25,9 г чистого срібла), які раніше тут емітувалися. Ця якісна монета, що завдяки своїй пробі здобула вищий курс – від 2 фл.12 кр. до 2 фл. 42 кр. (1800), карбувалася в Бельгії (Антверпен, Брюссель, Брюгге) замість дукатона з 1755 до 1789 р., з 1783 р. до 1798 р. у Відні, з 1793 по 1797 р. – у Кремніці та інших монетних дворах монархії (Гюнцбург, Прага та ін.), з 1786 до 1800 як *crocione* «хрестовик» у Мілані, ставши всеавстрійською монетою. У 1793 р. річний обсяг кронталярів досяг у зв'язку з військовими операціями в Нідерландах 3,8 млн. фл. Згодом карбування цих популярних талярів розповсюдилося на південнонімецькі держави Баварію, Вюртемберг, Баден та Гессен-Дармштадт, де воно продовжувалося аж до запровадження Монетного союзу 1857 р. Подібною популярністю користувалися й нідерландські цілий суверен (*Souverain d'or*: 11,06 г 919 проби) та його половина, що мали курс в 3 та 1,5 дукати¹⁵. Суверени карбувалися спочатку виключно у Відні, що розглядав їх як прибуткову торгівельну монету, а згодом і в Мілані (до 1800 р.), проте вони мали там позначення «*соверени*» (*Sovrano*)¹⁶.

1.3. Принципи організації монетної справи

Монетне управління поділило монархію на територіальні зони, які обслуговували певний монетний двір. Для збору золотого та срібного брухту (курс: 23 фл. 30 кр. за віденську марку в 281 г срібла) у великих містах, де не карбувалися монет (Пешт, Трієст, Загреб, Брно тощо), були організовані скупки та пробірні заклади (*Punzierungs- und Einlösungsämter*), а доконвенційні монети (аж до їх офіційного вилучення) збиралися в касах. У 1775 р. таким закладом стало для Галичини та згодом Буковини відкрите у Львові «Крайове монетне та філіальне пробірне управління» (*Landes Münzprobierer- und Filial-Punzierungsamt*), пе-

рейменоване на початку 1850-х рр. на «Крайове монетне пробірне управління з викупу золота та срібла» (Landes Münzprobierer-, Gold-und-Silber-Einlösungsamt)¹⁷. Ці заклади були підпорядковані у справах визначення проби Головному пробірному управлінню у Відні, а щодо заупок монет та виробів із цінних металів – Головному монетному управлінню.

Золотий та срібний брукт містив, як уже зазначалося, старі та пошкоджені монети (у т.ч. після опрацювання спеціалістами і з місцевих скарбів) і вироби з цінних металів¹⁸. До 1801 р. на Віденську монетарню поступали монети, зібрані в Австрії, Штирії, Карінтії (Корутанії), Крайні, Герці (Гориції) та Градищі і в Триєсті. Банат та Трансільванія забезпечували монетарню в Карлсбурзі, Тіроль та Форарльберг – в Галі (Hall). Задунайська частина Угорщини постачала монетний двір Надбані, а решта Угорщини, Хорватія та округи Галичини – Кремніц, нині Банська Штявниця у Словаччині¹⁹. Управління перерозподіляло зібраний монетний матеріал за потребами монетарень. У 1765 р. Прага, яку забезпечували монетним матеріалом Богемія, Моравія та Сілезія, перекарбувала, наприклад, зібрані крейцери, півтораки та грошени (3 кр.) в конвенційну монету на 205 тис. фл. та направила за розпорядженням Монетного управління срібного брукту до головної Віденської монетарні сумою на 139 тис. фл.²⁰. Монетне управління, підконтрольне Надвірній палаті, організовувало подібну співпрацю й між іншими монетними дворами.

1.4. Обсяги монетної продукції Австрії за монетними дворами та загалом

1.4.1. Робота основних монетних дворів (1740/53–1792)

Суттєве значення для розуміння особливостей грошового обігу має місце знаходження емісійних центрів, де карбувалися конвенційні монет. За часів Марії Терезії (1740–1780) інтенсивно використовувалися територіальні монетні двори, які позначалися на монетах певними геральдичними символами та скороченими надписами – назвами дворів, їх управителів та майстрів (ймовірно, для контролю за якістю продукції). Основні монетні двори функціонували в австрійському Відні, шти-

рійському Граці, тірольському Галі, угорській Кремніці, чеській Празі, угорсько-трансільванській Надьбані, трансільванському Карлсбурзі, передньоавстрійському Гюнцбурзі, бельгійському Брюсселі та ін. (див їх символи в дод.1–2).

Монетна продукція виготовлялася зі срібла еріального (державного), видобутого на рудниках, та приватного, з якого карбувалися великими обсягами левантинські таляри. Закупівлю приватного срібла та продаж готових талярів на Левант (Близький Схід) організував барон Й. фон Фріс. За посередництва Й.Фріса лише з 1752 по 1753 рр. було продано Туреччині понад 8 млн. левантинських талярів для подальшого їх перекарбування на турецьку монету чи на перепродажу²¹. У 1751–1763 рр. чистий прибуток від продажу 17 млн. талярів склали 1,25 млн. фл. (66,5% відійшли державі та 38,5% – Фрісу), а з 1763 р. барону діставалося вже 64% прибутку, після чого незабаром уряд не подовжив контракту на співпрацю з ним. Надалі уряд намагався втримувати щорічний прибуток з талярного карбування в межах 70 тис. фл.²².

Про обсяги монетної продукції за правління Марії Терезії (1740–1780) та Франца Стефана (1745–1765) науковий загал звично користувався незначними згадками, отриманими аналітиками довідкових видань²³, які приведемо нижче. Доповнимо ці згадки деякими даними по окремих роках, що у Віденських архівах на основі річних звітів зібрав З.Бехер²⁴, частковими даними про емісії талярів Марії Терезії з Гюнцбурга²⁵ та повними даними для щорічної продукції з Тіролю²⁶. У Галі, за нашими перерахунками, накарбували в 1741/53–1764 рр. 2,05 млн. чвертьталярів (1,026,4 млн.фл.), 2,6 млн. 15/17-крейцерівок (сумою на 736,7 тис. фл.), 8,49 млн. 6/7-крейцеровиків (990,7 тис.фл.), 1,3 млн. срібних політура (14,7 тис. фл.) та 5,45 млн. срібних однокрейцеровиків (90,9 тис. фл.) і 10,27 млн. чвертькрейцеровиків (47,8 тис. фл.). Згодом у 1750/64–1780 рр. тут з'явилися 3,397 млн. 3-крейцеровиків (169,8 тис. фл.), 2 млн. 439 тис. десятикрейцерівок (до 97,5 тис. у рік) на суму в 406,5 тис.фл., 12,3 млн. двадцятки 1754–1780 рр. (до 490 тис. монет на рік), що склали 4,1 млн.фл., та 37,945.304 фл. гульденами та таляра-

ми. Окрім того, тут незначними обсягами з'являлися золоті дукати (1741/1780: 75587 штук вартістю 325 тис.фл.) та більшим обсягом мідні карбування. Мідні однокрейцеровики склали в 1761–1780 рр. 6,154 млн. штук (на 102,5 тис. фл.), півкрейцеровики – 7,46 млн. (31 тис. фл.), чвертькрейцеровики – 2,89 млн. екз. (12,05 тис. фл.), а сольді (4,8 млн.) і півсольді (1,07 млн.) набрали разом 89,348 тис. фл. Отже, враховуючи номінальну вартість монет, загальний обсяг монетної продукції Галю того часу склав 49,08 млн. фл.

Для Праги відомий лише обсяг карбування цванцігерів з 1765 по 1769 р., що становив 146.812 марок срібла. Загалом у Празі, за неповними даними, з'явилося на світ від 13,7 до 15 млн. двадцятко 1754–1780 рр. (по 550 тис. монет на рік), всього на 470 тис. фл.; точні обсяги карбування 3 кр., 10 та 17 кр. та S та таляра залишаються на нині невідомими. У Граці, крім усього: талярів, флоринів, двадцятко тощо, незначним тиражем карбувалося золото – разом на 11.093 фл. Загальний обсяг монетної продукції цих дворів складав до 20 млн. фл. Незначними були емісії трансільванського Карлсбурга та величезними – Гюнцибурга. У 1764 р. там, наприклад, накарбували 2,512.905 левантинських талярів (тобто понад 5 млн.фл.)²⁷, а в 1767 р. – 5,537.401 фл. з 13,1 млн. фл. для всієї монархії (із них 5,405.148 фл. талярами, 72.828 фл. півталярами, 16.430 фл. 20-крейцеровиками та 10.566 фл. 5-крейцеровиками). За цим роком видно, що інші карбування займали щонайбільше 2,5% всієї монетної продукції. Звідси, обсяг монетної продукції Гюнцибурга (за рахунок левантинського карбування, яке не потрапляло в місцевий обіг) мав перевищити за апроксимативними розрахунками 100 млн. фл, проте орієнтовно 2,5 млн. фл. розмінної монети залишалися в країні для потреб внутрішнього ринку.

Як засвідчує аналіз даних З.Бехера та врахування паралельних досліджень²⁸, до 1751 р. Угорщина займала в карбуванні цісарської монети визначальне місце, домінуючи срібним карбуванням (до 80% обсягу) та покриваючи 65–90% типів золотого карбування та 90% його вартості. Навіть після початку карбування австрійськими монетними дворами левантинсь-

ких талярів в 1753–1754 рр. обсяг угорської монетної продукції ще складав 30–40% загальноавстрійського, після того знизившись до його 20%. Карбування срібних монет (талярів та дрібних номіналів), що кожного року займало 10–30 тон срібла, складало 400–600 тис. фл. щорічно, проте в 1780 р. емісії лише «мадонними талярами» досягли 360,3 тис. фл.²⁹. Карбування мідної монети розпочалося лише в 1759 р. і досягло свого апогею в 1762 р., коли Угорщина, витративши 300 тон міді, викарбувала 27 млн. мідних крейцерів на 270 тис. флоринів (!). Обсяги мідного карбування незабаром знизилися – після 1763 р. мідні заготовки з Шмьолніца та Нойзоля почали поступати на інші монетарні Австрії та закордону (Італії, Голландії, Франції). Домінуючу кількість угорської монети карбувалося в Кремніці.

Загалом Кремніца, що була одним із основних монетних дворів монархії, продукувала того часу за даними довідників³⁰ значну кількість різнотипних монет: 3 кр. 1747–1780 рр. обсягом 7,9 млн. екз. (у середньому по 260 тис. на рік); 7 кр. 1753–1765 рр. – 13,4 млн. (до 1,6 млн. на рік); 10 кр. 1742–1769 рр. – 2,189 млн. екз. (по 156 тис. на рік); 17 кр. 1751–1766 рр. – 25 млн. екз. (по 0,93 млн. щорічно); 20 кр. 1755–1780 рр. – до 20 млн. екз. (до 830 тис. монет щорічно); 1 флорин 1741–1780 рр. – 1,1 млн. екз. (28 тис. монет на рік); 1 таляр 1741–1780 рр. – 8,9 млн. екз. (по 150 тис. талярів щороку), дукат 1741–1765 рр. – 5,7 млн. екз. (по 260 тис. дукатів на рік) та 2 дукати (всього 0,8 млн.). Зазначимо, що в 1767 р. у Кремніці з'явилося талярів та півталярів майже в 40 разів менше ніж у Відні – всього відповідно на 50.828 та 7016 фл.³¹. Загальний обсяг продукції Кремніци склав у такий спосіб близько 67,5 млн. фл. У Надьбані карбувалися золоті дукати 1741–1780 рр. невеликою кількістю – 560 тис. штук (тобто по 15 тис. дукатів щорічно) та значно більші емісії (по 260 тис. екз. щорічно) 20-крейцерових монет 1755–1777 рр. – близько 9 млн. монет (на 3 млн. фл.).

Не меншим ніж у Кремніці був обсяг монетної продукції Відня, про який збереглися кількісні дані З.Бехера та К.Пееца, не враховані аналітиками «WC». За 1741–1751 рр. тут було нака-

рбовано монет на 2,634.365 фл. сріблом (тобто по 263 тис. фл. у рік) та за 1742–1757 р. – 1,201.780 фл. золотом³², проте емісії мали тенденцію зростати. У 1751–1763 рр. у Відні з'явилося ще понад 5,18 млн. талярів (сумою на 10,37 млн. фл.), у 1764 р. – ще 1,49 млн. екз. (2,98 млн. фл.)³³, а в 1767 р. талярів та півталярів було накарбовано відповідно на 2,087.200 та 90.014 фл. та майже ж настільки – 20-та 10-крейцеровиків (2,061.712 фл. і 21.045,5 фл.)³⁴. З 1771 р. емісія талярів зменшилась і до 1780 р. досягла всього 1.120.404 талярів (тобто 2 млн. 240,8 млн. фл.). Кількісне зіставлення даних Бехера підтверджує тенденцію, виявлену угорськими дослідниками³⁵: угорське та австрійське монетне карбування складали значною мірою дзеркальне відображення, тобто при рості монетної продукції одного краю відповідно знижувалася продукція іншого.

Грошовий обіг Австрії доповнювали регіональні випуски Бельгії – золоті половина та цілий суверени 1751–1777 рр. (2 млн. 115 тис. екз) і срібні S кронталю 1755–1765 рр. (8,7 млн. екз.), 1 кронталю 1755–1779 рр. (8,6 млн. екз.), середньорічні випуски якої (250 тис. монет на рік) перевищували емісії Кременіці майже вдвічі. Зважаючи на проведене дослідження, можна передбачити загальний обсяг монетної маси 1750–1770 рр. як 0,5 млрд. фл. (без урахування монет, що тезаврувалися в процесі обігу).

Про діяльність монетних дворів за правління Йосифа II (1765/80–1790) збереглася хоч анонімна, проте компетентна інформація³⁶, датована 1782 р. та укладена, на нашу думку, відповідальним чиновником тогочасного Міністерства фінансів. За цією інформацією, монетні двори Мілана, Флоренції та Брюсселя, частина документації яких збереглася, не були підпорядковані, як інші монетні двори, головній монетній скарбниці (Münzamt) у Відні. За нашими даними³⁷, Брюссель випустив по 5,6 млн. половинок та цілих кронталю 1781–1790 рр. (тобто по 390 тис. монет щороку) і 30 тис. половинних та цілих суверенів 1786–1790 рр.

Що ж стосується обігу тих земель, де не було монетарень (міста Лінц, Брно, Лайбах, Клагенфурт, Львів), то там пере-

бували монетні спеціалісти (Münzprobierer), які забезпечували «погашення» (придбання) виробів із золота та срібла, що, за винятком галицького срібла, доставлялися переважно до центральної монетарні у Відень. Крім того, віденська монетарня забезпечувалася міддю, сріблом та золотом із нижньоавстрійських Аннаберга та Нойзоля (Neusohl), де й виготовлялися мідні заготовки для Кремніці. Кремніца використовувала переважно золото та срібло із нижньоугорських родовищ, а також надходження зі Львова. За збереженими даними монетного двору³⁸, Кремніца накарбувала з 1781 по 1788 рр. 5 млн. «ценерів», 46 млн. 331 тис. «цванцігерів» (до 25 млн. фл.) та немало кількість півталярів та талярів. В трансільванській Надьбані (тепер Байя-Маре, Румунія), «угорському місті в Сатмарському комітаті», «карбувалися монети у всіх металах щомісяця, вдвічі більше ніж раніше». Враховуючи наявні дані, можна припустити там щорічні 500-тисячні емісії цванцігерів та 30-тисячні емісії дукатів.

Чеська Прага мала «посереднє карбування, що крім закупівлі ґрунтувалася на власному видобутку» (ймовірно, в попередніх, вище зазначених обсягах). У тірольському Галі, на противагу часам Марії Терезії, коли там регулярно виготовлялися левантинські таляри, «карбували лише раз у рік», і то не стільки золоті, як срібні монети та переважно мідь. Загалом, враховуючи наявні дані³⁹, Галь випустив на 814,98 тис. фл. дукатами (189,5 тис. екз.) і 969,6 тис. фл. золотими суверенами та півсуверенами. Що стосується срібла, то загальний обсяг, за нашими розрахунками, теж був досить невеликим – 4,1 млн. двадцяток за 1781–1790 рр., тобто в середньому по 410 тис. монет на рік і 1,37 млн. фл. загалом. Десятикрейцерові монети карбувалися набагато рідше – дві емісії по 30 тис. монет кожна (тобто до 10 тис. фл. загалом). Шести – та трьохкрейцеровики з'явилися не частіше – відповідно 74 тис. монет (тобто 7,4 тис. фл.) та 122,7 тис. екз. (6,1 тис. фл.). Тірольської міді було відкарбовано на 136,7 тис. фл. цілими та половинними крейцерами та 44,2 тис. фл. сольдо/напівсольдо. Загалом вся монетна продукція Галя за незалежне правління Йосифа II (1780–1790)

склала 3,36 млн. фл. У передньоавстрійському Гюнцбурзі, де колись емітувалися мільйони дзвінких талярів для тієї ж левантинської торгівлі, яку підірвала російсько-турецька війна, з'являлося, за словами відповідального чиновника, «небагато срібних та мідних монет». Штирійський Грац тримався лише на закупці.

У містах Семигороду були власні скупки, які відправляла на тутешній монетний двір (Карлсбург, нині Альба-Юлія, Румунія) старі монети, прикраси, посуду. За рахунок цих надходжень та власних трансільванських видобутків Карлсбург карбував переважно золоті дукати різних номіналів, від 150 до 200 марок щомісяця (за нашими розрахунками, 40–50 кг золотих монет, тобто до 12 тис. дукатів щомісяця та до 150 тис. дукатів на рік!), дещо срібла (переважно таляри та двадцятки), проте, на противагу попереднім карбуванням Марії Терезії та наступним Франца II, ніякої міді – мідь відправлялася до Шмьольніца (нині Смолнік, Словаччина), де карбувалася переважна більшість мідної монети та виготовлялися монетні заготовки для інших монетних дворів⁴⁰.

За правління Леопольда II (1790–1792) кількість монетних дворів та типи монетної продукції суттєво скоротилися – Марія Терезія та Йосиф II забезпечили країну монетою в достатньому обсягу. Основними монетними дворами залишалися Відень (А), Кремніца (В), Карлсбург (Е), Гюнцбург (Н), Галь (F)⁴¹. У Кремніці продукували 2,35 млн. десятикрейцеровиків (166 тис. фл.), близько 7 млн. двадцятикрейцеровиків (2,49 млн. фл.) і досить рідкі мадонні гульдени та таляри. Обсяги віденських та гюнцбурзьких карбувань залишаються до повного опрацювання віденських архівів ще невідомими, проте гульдени та таляри Віденського карбування вважаються дуже рідкими. Обсяги карбування 10 та 20 кр., мають, на нашу думку, бути близькими до даних Кремніци. У Галі⁴² відкарбували близько 3,8 тис. дукатів (17 тис. фл.) та 2,8 тис. суверенів та їх половинок (разом на 17 та 18 тис. фл.), 570 тис. двадцятків (190 тис. фл.) та на 20,7 тис. фл. сольді, тобто монети з'явилося всього на 231,5 тис. фл. Незначними тиражами від 1,25 до 20 тис. з'являлися половинні та

цілі суверени (карбування АВЕФ), досить великими – чвертькронталяри (карбування АВН: Відень, Кремніца, Гюнцбург), коронні півталяри та таляри (АНМ). У Брюсселі карбували лише ліард (746 тис. екз.), 2 ліарди (293 тис.), 10 ліардів (106 тис.) та 14 ліардів (632 тис.) на 52.460 кронталярів⁴³. Отже, загальний обсяг карбування за Леопольда II склав до 7 млн. фл.

1.4.2. Робота основних монетних дворів (1792–1835)

Обсяг емісій суттєво зростає за правління Франца II (який після 1806 р., позначається як імператор Франц I). Визначимо цей обсяг для всього правління Франца II (I), користуючись даними для всій монархії, які зібрав на основі річних звітів віденський історик проф. Зігфريد Бехер⁴⁴. Умовно розподіливши ці дані за історичними півперіодами: 1791–1802 та 1803–1811 (підперіоди банкоцетлів у час наполеонівських війн), 1812–1815 (підперіод Віденської валюти), 1816–1822 (підперіод реформи), 1823–1834 (підперіод стабілізації), узагальнимо їх у наступній таблиці:

Табл.2.2:
Обсяг монетної продукції Австрії за правління Франца I (у млн., тис. фл.)

Випуски	Суверен	2 та 4 дукати	Дукат	Таляри	Таляр МТ	20 та 10 крейц.	7кр.1802 5 кр.	3 кр.	Розмінні 24,12,6кр.
1792/1802	5,907.860	968.130	12,356.64	979.011	6,524	12,023.54	30,547.51	30.573	18,508.8
1803/1811	-	172.620	9,332.47	4.116	7,192	61,781.67	11,772.08	4,024.9	10.664.9
1812/1815	285.246	-	4,625.01	10,683.317	Вкл.	5,983.457	-	-	-
1816/1822	5,639.003	-	15,190.04	19,686.757	Вкл.	12,433.334	565.641	630.171	-
1823/1834	26,521.046	-	46,579.38	24,178.183	Вкл.	44,654.431	667.880	861.899	-
Загалом	38,353.155	1,140.75	68,083.55	55,531.384	13,716	136,876.43	43,553.11	5,547.6	29,173.7

Як бачимо, загальний обсяг золотих монет не перевищив 107,6 млн. фл. (127,673.950), а срібних монет різної якості сягнув 468,2 млн. фл. Карбування з міді, користуючись тією ж системою позначення (млн., тис. фл.), становили в 1792–1802 рр. – 32,337.745 фл.; у 1803–1812 рр. – 139,788.940 фл.; з 1813 до 1818 р., коли припинилося централізоване карбування міді – 8,791.601 фл., 1824–1826 рр. – провінційне карбування для Ломбардії на суму 861.067 фл., тобто 181,779.933 фл. разом⁴⁵.

Загалом, за нашими розрахунками, всі емісії за 42 роки правління цього імператора склали суму в 756,7 млн. фл., карбовані на всіх монетних дворах монархії.

Як відомо, на початку правління Франца II Австрія мала 8 монетних дворів: Відень (А), Галь (F), Гюнцбург (Н), Кремніца (В), Надьбаня (G: 1829), Карлсбург (Е), Мілан (М: 1799; 1800) та Брюссель (до 1794 р.). У 1793 р. протягом року функціонувала монетарня у Венеції (V), яка продовжила роботу в 1818 р. У 1796 р. до монетарень знову приєдналася Прага (С). Після поразки під Аустерліцом замість втрачених Тіроля та Венеції Австрія отримала Зальцбург (D), де був монетний двір, на якому карбувалися срібні цванцігери, золоті дукати 1807–1809 рр. та мідні монети, проте з роком 1800. У 1812 та 1816 рр. відкрили нову монетарню в південносхідноугорському Сіклова (Sziklova), яка карбувала мідні монети. Цей монетний двір не могли позначити буквою S – така буква відносилася до Шмьольніца (Schmölitz: S), що поновив свою діяльність після квітневого пожежу 1800 р. Замість S з'явилося буквене позначення (O) за районним центром Оравіча (Oravicza).

Саме на цих дворах з'явилася величезна монетна продукція Франца II, що склала за 1792–1834 рр. 756 млн. фл. Зупинимось детальніше на конкретній продукції окремих монетних дворів. Галь⁴⁶ випустив з 1793 по 1804/05 р. (коли припинив своє існування) 2357 цілих та 7384 половинних суверендорів (разом 85 тис. фл.), 784,5 тис. кронталярів та їх половинок (=до 1,5 млн. фл.), 2,25 млн. цванцігерів (=750 тис. фл.). Розмінними загальноавстрійськими були 26 тис. 3 білонних крейцерових монет (1300 фл.) та 2,8 млн. мідних 3-крейцеровиків (140 тис. фл.), 1,6 млн. однокрейцерових, 474 тис. півкрейцерових та 808 тис. чвертькрейцерових монет (загальною вартістю на 35 тис. фл.). Це означає, що загальний обсяг загальноавстрійського карбування Тіроля склав 2,5 млн. фл. Крім того, в Галі емітувалися розмінні білонні монети для італійських володінь в австрійському Тіролі: 790,3 тис. монет у 1,5 ліри (370 тис. фл.) та 17,9 млн. 15-сольдових монет (4,5 млн. фл.), регіональні 12 та 6 кр. (на 3,7 млн. фл.) і монети в, 1 та S сольдо (до 700 тис. фл.), тобто на 9,27 млн. фл.

З 1795 р. по 1801 р. Кремніца щомісяця випускала 6 – та 12-крейцерові монети, збільшивши їх емісію з 1799 р. до 500 тис. фл. (тобто на 6 млн. фл. за рік) і накарбувала за увесь період 36,1 млн. шестикрейцеровиків та 85 млн. 12-крейцеровиків. З цих монет щомісяця до банкоцетлевих банків Львова та Кра-

З 1795 р. по 1801 р. Кремніца щомісяця випускала 6 – та 12-крейцерові монети, збільшивши їх емісію з 1799 р. до 500 тис. фл. (тобто на 6 млн. фл. за рік) і накарбувала за увесь період 36,1 млн. шестикрейцеровиків та 85 млн. 12-крейцеровиків. З цих монет щомісяця до банкоцетлевих банків Львова та Кра-

кова (тобто в Галичину) поступало по 75 тис. фл. білоном та 25 тис. фл. нових мідних трьохкрейцеровиків, замість яких зі Львова, Кракова та Чернівців доставляли срібний брухт та старі крейцеровики⁴⁹. Загалом Кремніца, проводячи монетарну політику військового часу, накарбувала з 1792 по 1816 р. 85 млн. двадцятків (28,3 млн. фл.), 2,12 млн. десяток (=350 тис.фл.), та білонових «крайових монет» у 6, 12 та згодом 24 кр. 250-ї проби (декретом від 1 серпня 1800 р.) тощо. У 1800 р. монетний двір працював на повну потужність – до пізньої ночі та без вихідних і свят⁵⁰.

За наявними даними інших монетних дворів, Прага нерівномірними випусками з 1796 по 1816 р. емітувала 20,7 млн. цванцігерів (на суму до 3 млн. фл.). Тиражі 10-крейцеровиків рідко коли переходили 10–40 тис. монет на рік⁵¹. Обсяги інтенсивного карбування Відня та неінтенсивні інших монетних дворів залишаються, однак, невідомими до повного опрацювання Віденських архівів (особливо фінансового архіву та архіву Надвірної палати).

1.4.3. Робота основних монетних дворів (1835–1848)

Типи монетної продукції Фердинанда I (1835–1848), за місцевими матеріалами, не відзначаються великою різноманітністю: емісії зі «стрічками в повітрі» (1835–1836) та «з прилягаючими стрічками» (1838–1848), на яких містився надпис DALM. Імператор не випускав мідної монети, користуючись багатими емісіями своїх попередників. Через великі обсяги паперових емісій, що постали результатом наполеонівських воєн, ранні срібні випуски не мали значних обсягів – у Австрійському банку на 1843 р. було всього 14 млн. фл. дзвінкою монетою⁵², що означало монетний дефіцит для величезної імперії. Певною причиною тому було те, що кількість монетних дворів зменшилася до п'яти (Відня, Кремніци, Праги, Карлсбурга та Мілана), які лише після 1837 р. частково змогли налагодити роботу. Обсяги карбування для 5 та 10 кр., флоринів та талярів практично залишаються невідомими, за винятком кількох вихідних цифр: таляр 1848 А був карбований обсягом 119 тис. екз. Збереглися лише дані для цванцігерів, карбованих у Празі. Якщо емісії 1835

С мали обсяг 295 тис. екз., то наступні випуски перевищують 1 млн. (для зіставлення, емісія 1848 А досягла 13 млн.632 екз.!). Всього на монетному дворі Праги було карбовано 15,5 млн. екз. (по 1,9 млн. монет щороку). Емісії Кремніці для цього періоду залишаються невідомими, проте, зважаючи на розповсюдженість монет, які випереджують чеські, вони не поступалися австрійським.

1.4.4. Проблеми революційних та пост-революційних років (1848–1857)

У березні 1848 р. грошовий запас Австрії становив 219 млн. фл. (у т.ч. 65 млн. конвенційною монетою; 54 млн. банк-есконтантами та 100 млн. державними нотами: 5, 10, 50, 100, 1000 гульденів, емітовані 1 січня 1841 р.; 5, 10, 100, 1000 гульденів січня 1847 р.)⁵³. Однак стабілізація незабаром припинилася. Поштовхом до нової інфляції стали революційні події та політична дестабілізація 1848 р. Унаслідок цього грошовий ринок прийшов у неспокій: зросли інфляційні процеси, що призвело до наростання ажіо золота та срібла, особливо стрімке у перші революційні місяці – до 20 % щомісяця. Обігових грошей (і розмінної монети) катастрофічно не вистачало, внаслідок чого у квітні 1848 р. було заборонено вивозити дорогоцінних металів за кордон, з 22 травня паперовим грошам було надано примусовий курс, а з 2 червня припинено обмін банкнот на золото. З монетних дворів стабільно працював лише Віденський.

Для подальшої компенсації відсутньої розмінної монети (за цісарським патентом від 19 серпня 1848 р., в обіг було випущено великими емісіями дві нові розмінні монети – два мідні крейцери (загальною емісією у 7 755 тис. на суму 285500 гульд.), та білонну шістку (Sechser) на монетних дворах Відня, Кремніці та Праги. Останню монету, якої отримували 288 монет з віденської марки (288,644 г) срібла VII лотової проби) на суму 28,8 рин. фл., карбували великими емісіями – лише у Відні вийшло 90,4 млн. монет на суму 9,4 млн. гульд.⁵⁴ Згодом, коли ажіо срібних монет піднялося на 20%, і вони зникли з обігу, за патентом від 1 червня 1849 р., ймовірно, не меншою емісією, з'являється нова шістка, яку офіційно зняли з обігу лише за цісарським

розпорядженням від 29 серпня 1870 р. Вона виявилася на 1/6 (тобто майже на ті ж 20%) легшою, ніж попередня. З огляду на те, що на віденську марку припадало вже 336 монет срібла VII проби, які відповідали 33,6 гульд.⁵⁵, навіть така незначна відмінність срібного вмісту давала скарбниці суттєву економію на 48 монет чи 4,8 гульд. з марки. Зниження срібного вмісту виявилось у час різкого піднесення ажіо недостатнім, бо й ці ще низькопробніші монети осіли в руках населення. Тому металеві гроші з дорогоцінних металів, що містили зображення імператора, до 1852 р. більше не карбувалися.

Певна спроба виправити становище розпочалася, однак, лише 1851 р. Замість різних мідних монет, з яких частина походила ще з часів Марії Терезії і Йосифа II та емісії 1816 р.⁵⁶, за ініціативою фон Крауса та цісарським розпорядженням від 7 квітня 1851 р. було випущено величезними емісіями при монетних дворах Відня, Кремніці, Праги та Надь-Бані нові — номіналами в 3 крейцери (7173 тис. екз.), 2 крейцери (22419 тис.), 1 крейцер (106458 тис.), 1/2 (27733 тис.) і 1/4 крейцера (9637 тис. екз.), що в сукупності склали суму в 3 512,5 тис. рин. фл. Міністр фінансів фон Бумгартнер зробив іншу спробу монетарної реформи, згодом — із 1855 р. продовженої його наступником — фон Бруком. У 1852 р. за розпорядженням Баумгартнера карбувалися (ще за конвенційною стопою) надзвичайно рідкі, чи пробні, гульденові та талярні монети 1848–1851 А. із «лівостороннім» зображенням Франца Йосифа I, які, однак, не сподобалися імператору, та двадцять крейцерів 1852 р. (вагою в 6,68 г 500-ї проби і накладом щонайменше 300 тис. загальною вартістю на 100 тис. фл.)⁵⁷. Циркуляція цих талярів на буковинському ринку була більш ніж спорадичною, що засвідчує, за нашими даними, поява лише двох таких монет у колекціях України.

За цісарським розпорядженням від 31 липня 1852 р. у грошовому обігу Австрії з'являлися регулярно, проте у відносно незначній кількості нові золоті і срібні конвенційні 10- та 20-крейцерові монети зменшеної ваги та підвищеної проби (2,16 г та 4,32 г 900-ї проби), з «правостороннім» портретом Франца Йосифа I⁵⁸. Емісії цих розмінних монет переважно віденського

карбування, досить повно представлених у музеях та приватних колекціях, для величезної країни були відносно незначними – від 30 тис. до 4 млн. екз. на рік (загальна сукупність склала близько 24 млн. монет, тобто 8 млн. фл.)⁵⁹. Крім того, за цим же розпорядженням було карбовано й іншу монету: чотири дукати 1853–1859 А, V (по 10–13 тис. екз. щорічно), дукат А, В, Е, М, V (30–150 тис. екз. у рік), таляр 1852–1856 А. (вагою в 25,99 г 900-ї проби та невизначених емісій), півталюра чи гульден 1852–1856 рр. (?). Оскільки розмінної монети, зважаючи на наявні дані⁶⁰, за нашими розрахунками, було карбовано не більше 10–12 млн. фл. та крупної орієнтовно на 6–8 млн. фл., то її обсягу загалом не могло вистачити для **25-мільйонної імперії**.

2. Грошовий обіг на Буковині: обсяги емісій

2.1. Аналіз наявного монетного матеріалу з Північної Буковини

Для здійснення аналізу проведемо кількісне вивчення залишкових решток: а) із окремих зафіксованих місцевих знахідок та монетних скарбів XVIII – початку XX ст. (близько **1900** монет); б) зі складу 80 салб (**2678** монет), які в певних межах можна вважати своєрідними «сільськими тезавраціями»; в) із двох великих та чотирьох менших приватних колекцій (близько **1600** монет із переглянутих **10 тис.** перфорованих) та декількох музейних фондів (**200** з понад **2000** монет). Завдяки довільності вибірки надамо при цьому перевагу «салбовим тезавраціям», враховуючи, однак, й усі інші дані (особливо окремих колекцій).

Зупинимося детальніше на конвенційних карбуваннях 1770–1840-х рр., участь яких у монетних прикрасах навіть через 80–100 рр. після припинення їх обігу, перевищує 50% загальної монетної маси. Суттєва частка припадає на 454 посмертні торгові таляри Марії Терезії (1740–1780), карбовані наприкінці XIX ст. не стільки для виготовлення прикрас, як для східної – левантинської торгівлі з державами Північної Африки (Абіссінією; Ефіопією, Занзібаром та Суданом), де їхня вартість складала 2,5–4 тис. каури⁶¹. Відкинувши при розрахунках ці необігові та-

ляри, використаємо для аналізу лише прижиттєві емісії – 6 талерів Марії Терезії та 33 талари інших правителів у «салбових тезавраціях» (195 екз. із колекціями та 220 екз. загалом). Значна кількість розмінної конвенційної монети (10, 20 кр. тощо), що залишалася тезаврованою на буковинських прикрасах, свідчить про її стабільне вилучення із обігу внаслідок високого ажіо срібла. Це вилучення відбувалося практично постійно – у колекціях представлені всі обігові, «ходові» роки, а також і відносно рідкі емісії. Із загостренням політичної ситуації кількість вилучених монет за відповідними роками зростає.

Що ж стосується характеристики монет за правителями, то серед «салбових тезаврацій» не менше половини конвенційних монет (від 48% до 54%: 505 салбових та 909 усіх монет) припадає на правління Франца II (I), що, ймовірно, пояснюється тривалим часом його правління – 43 роки. Відносно значний обсяг складають емісії Фердинанда I (від 15% до 17%) та Марії Терезії (до 17%). Їм дещо поступається обсяг прижиттєвих монет Йосифа II – 9–12%. Незначною є прижиттєва та посмертна монетна продукція Франца Стефана (1745–1765), який помер за дев'ять років перед анексією Буковини (19 салбових / 64 усіх монет: до 3,3%), і досить малою – хворого Леопольда II (1790–1792: 2%), який правив всього повних два роки (всього 13/34: 1,3–1,7%).

Серед залишкової обігової монети всього періоду, окрім мідних крейцерів, відомих у місцевих знахідках, домінують двадцятки, тобто монети в 20 крейцерів – близько 900 екз. Вони складають 30% (!) монетної маси всіх прикрас та близько 80% всієї конвенційної монети. Це пояснюється великими обсягами цього типу монетної продукції – емісія 20-крейцерової монети становила у 1848 р. лише для Віденської монетарні понад 13,6 млн. екз.¹⁶². Їм значно поступаються талари – 18% (близько 493 екз.), основу яких складають розповсюджені, проте не обігові левантинські талари Марії Терезії (454 екз.), що відносяться, за визначниками, до кінця XIX – початку XX ст. і тому при дослідженні невраховані. Лише 2% всієї таларної продукції становлять прижиттєві емісії Марії Терезії та Франца Сте-

Зупинимося детальніше на обігу у кожному із підперіодів, виявлених при вивченні письмових документів та уточнених на основі монетного матеріалу.

2.2.1. Паралельний обіг двох грошових систем: загальні тенденції

Звичні паралельні грошові одиниці (турецькі піастри та пара, таляри, рублі та їх розмінні фракції) як «леї, леї турецькі чи леї турецькими грошима», що мали певний грошовий курс до запровадженого австрійського флорина, продовжували викорис-

товуватися до середини 1790-х рр. в актах купівлі та продажу і при проведенні платежів. Крім того, як засвідчують місцеві знахідки, паралельні монети репрезентували середньовічна та тогочасна талярна монета (ріксдаальдери, левендаальдери, іспанські таляри, німецькі та австрійські доконвенційні таляри Леопольда, Карла VI), російські рублі (копійки, за винятком привнесених російськими військами, практично не простежувалися за винятком 1820-х рр.), голландські дукати та турецькі зері-махбуби з алтунами тощо, складаючи в сукупності до 25% монетної маси. Таляри, куруші та рублі (поряд із польськими ортами 1730–1750-х рр. та середньовічними «маряшами» – угорськими 15-крейцеровиками) інтенсивно підроблювали як на території Молдови, так і російського Кам'янець-Подільського, що й засвідчують як місцеві знахідки, так і відповідні документи⁶⁴. Розмінною монетою, крім пара, аспрів та залишків білонної та мідної середньовічної монети (див. боратинки в скарбі із Ширівців; прибалтійські та польські соліди у скарбі з Чернівців-Шанців), стали польські мідні гроші, а також розмінні монети німецьких земель (разом до 63% початкового грошового обігу), які поволили поступилися австрійським монетам. Кредитні російсько-молдовські пара, що циркулювали до приходу Австрії на Буковину, були заборонені до обігу.

В еріальних (державних) касах (при сплаті податків) подібні монети активно вилучали і, за архівними документами, відправляли на переплавлення. Процес відбувався настільки активно, що в середині 1820-х рр. спеціальні агенти монетних дворів (переважно із сусіднього трансільванського Карлсбурга – нині Алба-Юлія, з яким установилися завдяки діяльності Антона Манца довірчі відносини), решток цих монет майже не застать, а закупають лише зняті з обігу австрійські монети. Монети паралельного обігу також майже не зустрічаються на жіночих монетних прикрасах з Буковини кінця XIX ст. (за винятком двох перфорованих російських рублів та піастра 1789 р. із Глибоччини. Автору відомо ще декілька перфорованих турецьких піастрів Селіма III 1789 р., виявлених, однак, під час польових робіт у Хотинському районі.

2.2.2. Обіг монет на Буковині: загальні кількісні параметри

За часи правління Йосифа II акценти переносяться на Кремні-
цу (40–48,9%), витісняючи Відень (20–21,7%). Це, попри значну
емісію двадцятків (на 46,3 млн. фл. загалом), трапилося, на нашу
думку, за рахунок галицьких закупок срібла, які, за прописами
Головного монетного управління, мали відправлятися до Крем-

ніці на переплавлення і, ймовірно, оплачувалися кремніцькими цванцігерами. Продукція віддаленого Галю (7,6–10,9% ?!) та відносно близької Байя-Маре (6,5–9%) займають лише третє – четверте місце. Решту монетних дворів їм суттєво поступаються. Подібні тенденції, проте меншими обсягами, властиві для розмінної монети Леопольда II (1790–1792) – 3,5 млн. двадцятків та близько 1 млн. десятикрейцерових монет Кремніці (35% тогочасного буковинського обігу) і 300 тис. цих монет Галю на рік⁶⁶. Серед мідних крейцерових монет закономірно домінує продукція багатих міддю та економічно потужних Шмьольніца (за кількістю зафіксованих 12 одиничних згуб) та Кремніці (8), що забезпечували розмінною монетою саме Буковину. Карбування Відня (3) на привізній сировині трапляються значно менше. Крейцери Праги, Грацу, Байя-Маре, і, особливо, Карлсбурга з'являються дуже рідко.

На протигагу загальнодержавним, поступлення територіальних випусків срібних монет визначалося, на нашу думку, двома факторами: ступенем віддаленості територій та обсягом монетної продукції. Тому сусідні «галицькі» (освієнцім-заторські) 15 та 30 кр. 1775/77 рр. на Буковині вдавалося виявити (в т.ч. і на салбі, причому з боковою, прижиттєвою перфорацією), чого не скажеш про «малотиражні» карбування ізольованих італійських володінь Австрії. Поряд із тим, конвенційні бельгійські кронталери Марії Терезії, Йосифа II, Леопольда II та, епізодично, Франца Стефана, емітовані великою кількістю, як засвідчують дані, з'являлися досить нерідко на буковинському грошовому ринку.

Близько 10 % грошового обігу 1770–1790-х рр., за опрацьованими даними, складали «ценери» (10 кр.), «цванцігери» (20 кр.) та таляри німецьких земель (21 монета з 198 монет 1770–1790-х рр.), карбовані за конвенційною стопою, що дозволяли їм розчинитися серед австрійських монет. Більше половини цих монет, завезених не лише купцями, а й німецькими колоністами⁶⁷, за даними «салбових тезаврацій», підтвердженими матеріалами приватних та музейних колекцій, складали випуски Баварії, значна їх частка припадала на карбування Бранденбу-

рга-Байройта та Зальцбурга, епізодично з'являлися монети Біркенфельда, Бранденбурга-Ансбаха, Вюртемберга, Вюрцбурга, Франкфурта та Гамбурга тощо. Згодом із розпадом наполеонівських війн (особливо після 1805 р.) надходження німецьких конвенційних монет зменшилося в 4 рази, обмежуючись випусками Баварії, та затухло після 1820 р., коли на Буковині інтенсифікується обіг російських монет.

2.3. Коливання грошового обігу за правління Франца II (I) (1792–1835)

2.3.1. Обіг монет часу наполеонівських війн на Буковині: загальні кількісні параметри

На час воєн основні акценти військового часу було покладено на емісії паперових банкнот, що стають з 1795 р. засобом обігу для Галичини та Буковини. Однак кількість цих грошових знаків для Буковини та Галичини залишається загалом зовсім невизначеною – серед місцевих архівних матеріалів не фіксуються розміри грошових надходжень саме в банкнотах. Відомо лише те, що депозити однієї з крайових галицьких кас (типу чернівецької) складали на початку травня 1809 р. 11780 фл. переважно банкнотами. Цікаві співвідношення номіналів, ймовірно, властиві й для Буковини: 400 банкнот по 10 фл., 80 – по 5 фл., 142 – по 1 фл., 6 – по 1000 фл. та 8 – по 100 фл. Решту (до 364 фл.) складали інші номінали банкнот, срібні та мідні монети⁶⁸. За цими ж даними, золоті монети (особливо 4 дукати та суверени, звичні для 1792–1802 рр.), в обігу вже відсутні до 1812 р.

Зупинимося детальніше на обігу тогочасних срібних монет. Врахувавши обсяг продукції монетних дворів, розглянемо їх конкретний прояв. Зазначимо, однак, що срібні монети на Буковині, де процвітав обмін натурпродуктами, за емоційною заувагою І.Будай-Деляну⁶⁹, «були рідкістю для селян». Війни з революційною Францією, державні потреби в цінних металах для фінансування військових операцій призвели до різкого збільшення кредитних банкнот, які з 1795 р. стали обіговими на Буковині, та інших кредитних емісій. До таких емісій належать і білонні «крайові» (20–25-процентного срібла) монети в 6, 12 та

24 кр. 1795 р. та 7 кр. 1802 р., перекарбовані із вилучених 2-лірних монет. За обсягами на Буковині переважали випуски Кремніці, яким істотно поступалися емісії Відня. Це пояснюється не лише великим обсягом кремніцьських емісій (36,1 млн. шестикрейцеровиків. 85 млн. 12-крейцеровиків та 102 млн. семикрейцеровиків 1802 р., яким за розповсюдженістю рівносильними були емісії Відня), а й тією обставиною, що Кремніца, отримуючи галицько-буковинське срібло, відправляла нову монету на ці території. Продукція інших монетних дворів (Праги, Карлсбурга, Надьбани) навряд чи перевищували відомі дані для Галя (3 млн. для 6 та 10,3 млн. для 12 кр.)⁷⁰, і за матеріалами місцевих знахідок, монетні надходження цього гатунку поступали вшестеро менші – переважно з Надь-Баня (Байя-Маре, Румунія) та Карлсбурга. Неприйняття монети населенням, з одного боку, її інтенсивне зношення (монети в гарному стані трапляються надзвичайно рідко), з іншого, призвели до стягнення білону з обігу, починаючи з 1802 р. Офіційно цей процес продовжувався до 1817 р., однак приватна закупівля білону монетними дворами провадилася ще й у 1824 р. Внаслідок цього, як засвідчує колекційний та салбовий матеріал, білонна монета практично була вилучена з Буковини – процентне співвідношення цієї монети (на противагу величезним емісіям) до вибірки з цих років становить всього 3%.

Суттєве зменшення конвенційної продукції спряло її подальшому тезавруванню населенням краю. Внаслідок фінансової паніки з обігу зникли рештки не лише обігової срібної, а й білонної монети, яка, ймовірно, частково повернулася в обіг лише в час стабілізації після 1815 р. Натомість у селі, як засвідчують численні знахідки, превалювала мідна монета 1800 р., якої Австрія накарбувала в 1800–1816 рр. на 175 млн. фл.⁷¹, що певним чином (на противагу міській циркуляції кредитних паперових грошей) дозволяє стверджувати про окремішність «сільського грошового обігу». Серед тогочасної мідної монети на Буковині беззаперечно переважала монета зі Шмольніца (літерне позначення S: 14 екз., за даними колекцій мідних монет). Окрім того, досить значними були надходження із Відня (A: 7) та Ка-

плсбурга (Е: 7), Граца (G: 6), Кремніці (В: 5). Їм поступалися випуски Праги (С: 2), Галя (F: 2), нещодавно відкритої Оравіци (О: 4). Дуже рідкими були карбування Зальцбурга (D) та Передньої Австрії (Н). Серед номіналів домінують крейцерові та трьохкрейцерові монети. Випусків дрібних j та S кр. збереглося на Буковині дуже мало – ймовірно це пояснювалося не стільки малим розміром монети та обсягом емісій – емісії були досить значні – як характером грошових операцій. Оскільки в буковинських документах кінця XVIII – початку XIX ст. більше не простежуються ціни із дробовими номіналами, то це означало, що віддалений буковинський ринок дещо закруглював ціни на товари та послуги в бік їх збільшення. Це й підтверджують листи 1790-х рр. А. фон Куглера⁷², який відзначив відмову буковинців приймати монету номіналами менше півкрейцера. У кінцевому результаті буковинський грошовий обіг найдрібніші монети в основному відкинув – у них не було особливої потреби. Наступна реформа 1806 р. призвела до інтенсивного обігу інших кредитних монет – мідних 15 та 30 кр. 1807 р. переважно шмьолніцького та віденського карбування. Зрідка з'являлися випуски Надь-Баня та Кремніці. Зі встановленням віденської валюти у 1812 р. ці монети були замінені на 3, 1, S та j кр., що походили переважно із Шмьолніца та Кремніці й, рідше, Надь-Бані.

Що ж стосується не такого ж частого конвенційного карбування воєнного часу (33 млн. фл. золотом та 364 млн. фл. срібними монетами 1792–1815 рр.)⁷³, то за наявними матеріалами, можна простежити суттєве переважання на Буковині 20-крейцерових монет (по 200 екз. із салб та колекцій) над кронталєрами (всього 6/20) – суто австрійські талєри того часу у монетних прикрасах (за винятком інших наявних знахідок) практично не фіксуються (окрім талєра 1807 А). Кількісні дані за роками відносно співвідносяться з емісіями монетної продукції та подіями, що розгорталися в імперії. Двадцятки воєнного часу, доповнені незначною кількістю німецьких конвенційних монет, офіційно дозволених до обігу внаслідок нестачі обігових коштів, становлять, однак, лише певний відсоток (близько 38

%) щодо інших повоєнних років цього номіналу. Надходження територіальних випусків (типу тірольських монет Андреаса Гофера: 1 екз.) є, скоріше, винятком аніж правилом. Домінують карбування Відня та Кремніци. Зазначимо, що галицькі 15 та 30 кр. 1775–1777 рр. залишалися також обіговими й через 40 років після їх випуску, що й підтверджує патент від 6 квітня 1813 р.⁷⁴

2.3.2. Відновлення конвенційного обігу після наполеонівських воєн (1816–1835 рр.)

Населення Буковини, втягнувшись у правову та фінансову системи Австрії, почало використовувати їх елементи. Це засвідчує масова поява в краї банкнот, векселів, квитанцій, що носять за сферою свого використання кредитний характер. Хоча банкноти інтенсивно залучаються до обігу, населення має все ж більшу довіру до карбованої монети (і не лише офіційної). Тому в циркуляції ще зберігаються через нестачу срібла паралельні монети, які держава продовжує вилучати. Вилучення паралельних монет проводиться настільки успішно, що середньовічні альбертустальери, старі російські рублі (1700–1762 рр.), а також турецькі та рагузькі монети XVIII ст. практично зникають між кінцем першої третини – половини XIX ст.⁷⁵, внаслідок чого позначення цієї категорії монет перестають з'являтися в документах того періоду. Загалом продовжується інтенсивна скупка монетного матеріалу, особливо того, який населенням вже не сприймається як обігові гроші. З 1818 по 1848 р., лише за наявними матеріалами, Львівська пробірна палата провела опис щонайменше 8 буковинських скарбів. Нецінна монета поверталася власнику чи потрапляла на переплавлення, а рідкісна – у колекції. Натомість інтенсивнішим стає обіг нової європейської монети – наприкінці 30-х рр. XIX ст. мандрівник Ф.Коль⁷⁶ відзначав значну популярність голландських червінців, європейських талерів та російських рублів XIX ст. для Галичини, до складу якої належала Буковина. Тому ці монети трапляються на її території.

Як засвідчують дані про емісії австрійських монет⁷⁷, обсяги карбування Карлсбурга та Байї-Маре для рідких 3 кр. та 5 кр.

залишилися практично майже невідомі – лише рідка 5 кр. 1822 Е була карбована у кількості 5791 екз. Це ж стосується й інших монет. Звичні 10-крейцеровики карбувалися в межах 20–50 тис. монет на рік. Прага, що карбувала цванцігери спочатку 30-90 тисячними емісіями, різко підняла карбування у 1830-х рр., випустивши загалом більше 14 млн. цих монет (по 870 тис. щорічно). Розміри емісій флоринів та талярів, зважаючи на їх розповсюдженість, навряд чи перевищували випуски Кремніци та Відня. Кремніца карбувала три крейцери 1818–1830 емісією в 8,5 млн. екз. (по 937,5 тис.), 5 кр. 1818–1821 – 6,9 млн. (по 2,3 млн. екз.), 10 кр. 1815–1821 – до 2 млн. екз. (за винятком 1815 р., переважно незначними емісіями), 20 кр. 1818–1822 рр. – щонайменше 16 млн. фл. (по 1 млн. монет щороку), флорини 1818–1830 рр. – 126 тис. (по 12 тис. монет щороку), таляри 1818–1830 рр. – 2,1 млн. (по 200 тис. талярів щорічно) та дукати 1811–1835 рр., обсяги яких залишилися невідомими.

Що ж стосується австрійської монети, серед якої переважають крейцери та цванцігери, то вона все інтенсивніше поступає на буковинський грошовий ринок, поволі витісняючи чужоземні паралельні монети, у т.ч. численні турецькі монети та російські копійки. Як відомо, численні територіальні зміни найшли своє вираження на сорока шести типах монетних легенд та 8 монетних типах⁷⁸. Всі вони репрезентовані на монетах, знайдених на Буковині. Географія монетних дворів досить різноманітна, проте дозволяє виявити деякі тенденції. Серед мідної австрійської монети явно переважає монета з багатого міддю Шмьольніца (5) та Відня. Зрідка з'являються мідні випуски Кремніци, Оравіци, Гюнцбурга тощо. Розмінні карбування доповнюють мідні російські копійки, засвідчені як у місцевих знахідках, так і в архівних матеріалах. Серед карбувань срібної монети домінують емісії Кремніци (25,5 %, переважно до 1800 р.) та Відня (52,5%). Їх доповнюють емісії Праги (7,5 %) та з початку 1800-х рр. – емісії трансільванського Карлсбурга, які виходять з першого десятиліття 19 ст. на третє місце (9,5 %). Емісії Галя, Зальцбурга, Гюнцбурга, Мілана та Венеції обслуговуючи інший – центральний та південний регіон імпе-

рії, з'являються на Буковині досить епізодично (разом всього 5 %). Подібне співвідношення засвідчують і дані музейної та приватних колекцій.

У кількісному відношенні монети 1816–1835 рр., за даними вибірки, 250 монет на 19 повоєнних років становлять відносну величину 13,1, що вище 9,5 для подібної підбірки монет воєнного часу (220 монет на 23 років). Отриманий перерахунок цих величин засвідчує переважання повоєнної монетної продукції майже в півтора рази. Невизначеними залишаються, однак, обсяги тогочасної монетної продукції, які поступали на Буковину. На нашу думку, вони піддаються певним обрахункам. Як відомо, Антон Манц із Марієнзее інтенсифікував на Кирлибабі виплавляння із свинцевих руд срібла, яке закуповував уряд. З Буковини до монетного двору у трансільванський Карлсбург (нині Алба-Юлія в Румунії) поступало щорічно від 500 до 1000 марок срібла, тобто від 200 до 388 кілограм срібла⁷⁹. За іншими даними, річний видобуток срібла на Кирлибабі коливався у ті часи від 261,302 кг (1819) та менше (на початку виробництва) до максимальних 388,445 кг у 1829 р.⁸⁰ і складав у 1840 р. 892 марки 10 лотів⁸¹. З 288 кг можна було, наприклад, викарбувати щонайменше 5700 талярів чи до 12000 флоринів розмінною монетою на рік (360 тис. фл. за 30 років). Саме цю монету буковинського походження фінансовий Відень, ймовірно, повертав на Буковину для обслуговування її грошового ринку: виплати платні, закупівлі сировини тощо. Мабуть, саме ці обставини дозволили трансільванській монетній продукції, досить рідкій за нумізматичними довідниками, зайняти на Буковині за часи правління Франца I та згодом Фердинанда I третє місце.

Враховуючи кількість засвідчених монетних знахідок із салб Північної Буковини, яка становить 48 монет (сумою на 17,5 фл.), можна визначити її співвідношення до загальної кількості трансільванських карбувань на Буковині (сумою 12000 фл. щорічно). Ця величина підтверджується монетами з колекцій (87 монет на 29 фл.). Встановивши цю величину та знаючи співвідношення між продукцією різних монетних дворів, видається за можливе визначити загальний

обсяг всього монетного обігу на Буковині у 1800–1835 рр. Іншим і простішим способом апроксимативного визначення обсягу монетної продукції на рік є звернення до процентного співвідношення, визначене нами на дослідженому матеріалі. Якщо майже 10 % трансільванської монетної продукції орієнтовно відповідають щорічним 12 тис. флоринів, то 42 % продукції Відня мають складати 50,4 тис. флоринів, а 28 % монетної продукції із Кремниці орієнтовно містять 33,6 тис. флоринів. Решту монетної продукції (20%, які мали відповідати 24 тис. фл.) поставляли інші 7 монетних дворів. У такий спосіб сукупна монетна маса, що поступала на Буковину, містила за рік в середньому щонайменше 120 тис. фл. сріблом (що наближається до перших розрахунків, отриманих діафантним рівнянням). Ця монетна маса доповнювалася емісіями попередників, а решту грошей покривали банкноти та мідні монети, кредитні за своїм характером, за рахунок чого у 1818 р. буковинці могли заплатити щорічний податок розміром у 320 тис. фл. конвенційною монетою.

2.4. Особливості регіонального грошового обігу на Буковині за час правління Фердинанда I (1835–1848)

У «салбових тезавраціях» (при врахуванні інших знахідок) представлені срібні емісії його монет, які включають 3 та 5, 10 та 20 крейцарів і таляр. За кількісними характеристиками в буковинському обігу переважали конвенційні випуски переважно двадцятки (75–89 % салбових монет) та, виділилися значно більше ніж раніше, 10 крейцерові монети (17 % серед 20-крейцерових монет Фердинанда I та 10 % загалом серед його салбових монет). За географічним розташуванням монетарень зберігається ієрархія попереднього періоду – Відень (30–38 %), Кремниця (29–36%), Карлсбург (15–20 %), Прага (8 %) і Мілан.

Що стосується орієнтовної величини грошового обігу Буковини, то (на противагу іншим краям) вона залишається невідомою для Буковини й часів Фердинанда I. Загальна сума грошей, яка функціонувала, наприклад, перед революційним 1848 р. у 2,2-мільйонній Трансільванії, за даними Ласло Кьоварі⁸², оцінювалася орієнтовно близько 10 млн. талярів, тобто 20 млн. гуль-

денів. Наші елементарні підрахунки вказують, що на кожного жителя Трансільванії припадали по 8 гульденів дзвінкою монетою. Сума загального обігу в усій імперії, яку населяли орієнтовно 28 млн. жителів, складала на той час 360 млн. талерів, тобто 720 млн. флоринів. За співвідношенням між кількістю флоринів обіговою монетою та кількістю жителів, за нашими підрахунками, на кожного жителя мало б припадати по 25 фл. Згідно із пропорцією до території та населення всієї імперії обіг Трансільванії мав б охоплювати від 50 млн. (за кількістю жителів) до 74 млн. фл. Звідси висновок, що грошовий обіг у Трансільванії засвідчував нижчий рівень економічного розвитку цієї провінції (відносно до решти імперії).

На жаль, для 375-тисячної Буковини, грошовий обіг якої за такими розрахунками мав би складати в ідеальному випадку 9 млн. 375 тис. фл., подібні статистичні відомості не збереглися. Тому при встановленні обсягів її грошового обігу доводиться звертатися до побічних фактів, щоби використати їх для подальшої реконструкції. Як відомо, видобуток срібла з Кирлибаби за час правління Фердинанда I знизився майже вдвоє (у порівнянні з удадним 1829 р.: 388,485 кг) – до 197,31 кг у 1844 р.⁸³. Наприкінці сорокових років 19 ст. звітти у Карлсбург, де знаходилася трансільванська монетарня, поступало лише від 300 до 400 марок чистого срібла, тобто 90–100 кг срібла на рік⁸⁴. Така кількість срібла давала змогу накарбувати монет щонайменше на 4000 флоринів. Для визначення орієнтовної кількості було побудовано вихідну таблицю, щоб провести реконструкцію на основі зібраного матеріалу. У верхній горизонтальній шпальті ми виставили всі наявні дані про обігові монетні двори, а в нижній шпальті було вписано назви основних монетних дворів, що активно діяли на той час. Отримані результати засвідчують, що в обіг щорічно поступало до 200 тис. фл. сріблом, а решту суми, враховуючи дані про середньорічний податок та торговельні відносини, складали кредитні паперові емісії (щонайменше до 500 тис. фл.). Отримані результати (у т.ч. низький коефіцієнт монетизації) виступають показником низького економічного розвитку Буковини тих років.

2.5. Особливості регіонального грошового обігу на Буковині за час правління Франца Йосифа I (1835–1848)

Наприкінці 1849 р. після революційних подій мідна та срібна монету знову «осіла» в населення. Внаслідок значної нестачі розмінних монет при користуванні кредитними чеками виникла проблема здачі в Галичині та на 400-тисячній Буковині (у т.ч. у 18-тисячних Чернівцях). Місцеве населення у 1849 р., за архівними даними, почало спекулювати срібними та мідними монетами, настійно відмовляючись від знецінених паперових грошей⁸⁵, яких у австрійському обігу було загальною сумою на 313,08 млн. гульд.⁸⁶ Якщо врахувати, що обсяг останніх монетних емісій склав орієнтовною суму лише в 20 млн. гульденів, які припали на 14 млн. населення Австрії, то цього внаслідок тезаврування не могло вистачити. На Буковині відзначається значна нестача мідної та срібної монети⁸⁷.

Інфляційні процеси революційних років призвели до катастрофічного зникнення конвенційної монети з обігу, а потім – до припинення її карбування. Епізодичні спроби втримати монету в обігу (рідкі для Буковини 2 кр. 1848 р. та популярні 6 кр. 1848 та 1849 рр.) вимивалися витками інфляції. Ця білонна монета в 6 кр. інтенсивно тезаврувалася у буковинському селі, про що засвідчують окремі її знахідки (1) та монетний матеріал із прикрас (11 безпосередньо на салбах та 12 монет із колекцій). Серед 7 монет 1848 р. та 16 карбувань 1849 р. переважають карбування Відня, значно менше – Праги (3) і дуже рідко – Кремніці (1 екз.). Це пояснюється внутрішніми факторами – Угорщина, до якої належала Кремніца, була на той час охоплена революційними подіями.

Спроба економічної стабілізації (після 1852 р.) призвела до репрезентативної появи нових лівосторонніх монет Франца Йосифа I, які через свої незначні емісії, окрім мідних крейцерів 1851 р., не змогли закріпитися в обігу. Як засвідчують монетні знахідки із Буковини, що стосувалися переважно буковинського села, в обіг потрапили переважно мідні монети: крейцери та два крейцери (за співвідношенням 1:4). Дрібні j, S кр. та 3 кр. з'являлися значно рідше – у співвідношенні 1 до 10 однокрей-

церовиків. Срібні лівосторонні 20 крейцерові монети (2 м.д. Відень, 1 м.д. Праги) фіксуються лише в трьох буковинських колекціях, в основі яких лежать ті ж сотні салб – тобто близько 10 тис. двадцятикрейцерових монет. Єдиний лівосторонній пробний таляр 1849 р. з Буковини носить випадковий характер. Звичні правосторонні конвенційні карбування 1852–1856-х рр. не були властивими для віддаленої та економічно бідної Буковини з її ослабленим товарообміном – за монетним матеріалом фіксуються лише 1 десятикрейцера, 6 двадцятикрейцерових та 6 талярних монет цих років переважно карбування Відня. Ці показники значно нижчі попередніх карбувань Фердинанда та пізніших емісій Франца Йосифа, що, ймовірно, пояснюється невеликим обсягом цих монет.

Нові срібні випуски 1853–1856 рр. суттєво не вплинули на інтенсифікацію грошового обігу, бо внаслідок високого ажю цінних металів вони зникли, як і попередні карбування Фердинанда I (згодом з'явившись лише на двох буковинських салбах). Залишковий матеріал (разом із колекціями) становить мізерну кількість – всього 36 монет вартістю дещо більше 30 флоринів, що підтверджує мізерну обігову масу на тогочасній Буковині. Значно рідшими стали карбування м.д. Карлсбурга (м.Алби-Юлії) – за нашими даними, простежується лише по одній двадцятикрейцеровій та десятикрейцеровій монеті 1854 р. із Буковини. Це має своє пояснення – срібні запаси Кирлибаби виснажилися і наприкінці 1852 р. річний видобуток срібла впав до 70,448 кг⁸⁸, тобто став дуже збитковим.

Підводячи підсумки, зауважимо поступове наповнення грошового ринку Буковини монетною продукцією, особливо помітною в часи правління Франца I як зростання коефіцієнту монетизації (на душу населення). У кожен період (правління Марії Терезії, Йосифа II, Леопольда I, Франца I, Фердинанда I) Буковина тяжіє до певних монетних дворів, причому після 1800-х рр. завдяки прямим зв'язкам особливо виділяється Карлсбург. У перспективі доцільно продовжити вивчення архівів монетних дворів для перевірки обсягів монетної продукції, що надходила до Буковини.

Додаток А.1.
ОСНОВНІ МОНЕТНІ ДВОРИ ГАБСБУРЗЬКОЇ АВСТРІЇ
ЗА ЧАСІВ МАРІЇ ТЕРЕЗІЇ ТА ФРАНЦА СТЕФАНА (1740–1780)
(системи: геральдична, мінцмайстрів та скорочених назв міст)
[Austria; Szaivert]

Монетний двір : позначення землі в легенді	Знаки монетних майстрів на аверсі	Геральдичний знак на аверсі	МТ (на реверсі) (1740-1780)	ФС (45/65)
Відень (Wien), Австрія (AUST. DUX)	IC-SK; IC-FA; GK; GA; IZK; AW	Щит зі срібною смугою на черв. полі	A (з 1765): Ag W, WI (1741/65): Cu	C-A
Кремниц (Kormaczbanja), Угорщина (HUNG.);	K-D; SK-PD; EVM-D; KM-PH;	Мадонна	B (з 1765); K-B (1740/1765)	K-B
Прага (Prag), Богемія (BO/H), нині Прага в Чехії	VS-S, EVS-AS; VSK, EVS-IK; PSIK	Богемський лев	P, PR (1760/67): Cu; C (1776/79): Ag	P-R
Грац (Graz), Штирія (STYR), нині столиця землі в Австрії	IK; G-K; CG-AK; CvG-AK;	Штирійський леопард	- ; G (1762/3): Cu	G-R
Карлсбург (Karlsburg), Трансільв. (TRANS.), нині Alba-Iulia в Румунії	H-G, A-H; H-S, AH-GS	7 веж та орел над мостом (Банат)	E (1774/79): Ag C-A (1761/64): Cu	-
Галь (Hall), Тіроль (TYR.), нині в Австрії	A-S; VC-S;	Тирольський орел	H (1760/80): Cu	H-A
Гюнцбург (Günzburg), Бургав (BURG.), нині в Німеччині	S-C, TS-IF; S-F, ST-SF;	Коса срібн. смуга на зелен. полі	G (1764/78): Ag	-
Надьбанья (Nagybanja), Угорщина (HUNG.), нині Baia-Mare в Румунії	B-L, IB-FL; B-V, IB-IV;	Мадонна	NB, N (1743/65) G (1760/1773)	N-B
Шмьольніц (Schmölnitz, Szmolnok), Угорщ., нині Banská Štiavnica в Словач.	Лише мідь	Мадонна/ картуш	S (1763/90): Cu	-
Бельгійські м.д.: Antwerpen, Brügge Брюссель (Brüssel)	-	Лев; голова; рука	- (1744/80)	+
Італійські м.д.: Мантуя (MANTOVA) Мілан (MEDIOLANI)	-	Двоголовий орел; Бестія та орлик	(1750/58); (1741/80)	+

Примітка: Ці монетні двори карбували монети також для князівства Освієнцім-Заторського та Галичини (A; S), Гьорца та Градіски (A, H; Грац), Чехії (S), Мілану (A,S), Угорщини (A,H) тощо.

Додаток А.2
МОНЕТНІ ДВОРИ ГАБСБУРЗЬКОЇ АВСТРІЇ
(З 1867 АВСТРО-УГОРЩИНИ) (1765–1892)

Монетні двори	Йосиф II	Лео-польд II	Франц I (II)	Фердинанд I	Франц Йосиф
A – Відень, Австрія	+(з 1765)	+	+	+	+(до1872)
B – Кремніц, Угорщина	+(з 1765)	+	+	+(до1848)	-
C – Прага, Чехія	+(з 1767)	-	+	+	+(до1856)
D – Грац, Штирія; D – Зальцбург	+(1767/78)	-	-	-	-
	-	-	+(1804/09)	-	-
E – Карлсбург, Трансильванія	+(з 1774)	+	+	+	+(до1863)
F – Галь, Тіроль	+(з 1768)	+	+(1797/1804)	-	-
G – Надьбанья, Угорщина	+(з 1773)	+	+	-	+(до1851)
GM – Мантуя, Італія	-	--	-	+(1848)	-
GY.F-Gyulafehevar (Карлсбург, Альба-Юлія)	-	-	-	-	+(1871)
H – Гюнцбург, Бургав	+(з 1767)	+	+(до 1803)	-	-
K – Кремніц, Угорщина	+(1760/80):Cu	-	-	-	-
K-B – Кремніц, Угорщина	-	-	-	+(1848)	+(до1918)
M – Мілан, Італія	(+)	+	+	+	+(до1859)
NB – Надьбанья, Угорщина				1849	
O – Оравіца, Трансільв.	+(з1780):Cu	-	+(до 1816)	-	-
S – Шмьольніц, Угорщ	+(1774)	-	+(до 1816)	-	-
V – Венеція, Італія	-	-	+(з 1818)	(+)	+(до1866)

Примітка: Популярні кронталери, бельгійські за своїм походженням, карбувалися з часів Йосифа II (1765/80–1790) на всіх основних монетних дворах Австрії і тому можуть містити відповідні літери.

1. Див. Огуй О.Д. Особливості монетного регулювання Австро-Угорської імперії // Питання історії України. – Чернівці, 2005. – Вип. 8. – 8 с. (у друці); Oguy O. Zvláštnosti organizacie peňažneho obehu v rakuskej monarchii na príklade Bukoviny 1774–1848 // Smolnik 2005: Zaniknute mincovne, ich historia a význam: medzinarodne numizmaticke symposium – suhrny referatov. – Smolnik 15–18.9.2005. – S. 30–31

2. Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol 1665–1809. – Innsbruck: Verl.Dr.R.Erlach, 1981. – 280 s.; Becher S. Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht

15. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S. 62.

16. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 514–517; Rittmann H. Deutsche Geldgeschichte 1484–1914. – С. 465–467.

17. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІА України (Львів)). – Ф. 210. – Оп.1–3.

18. за: Becher S. Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838... – Bd. 2: Legislativer Theil. – Wien:, 1838. – S. 393–398.

19. за: Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. 2: Legislativer Theil. – Wien:, 1838. – S. 272–273.

20. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S.184.

21. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 508–509; Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка, капіталізм XV–XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – Т. 3: Час світу. – С. 423.

22. Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – Wien: C.Graeser, 1898. – S. 44–45.

23. Krause Ch., Mishler C. First Edition of standard catalog world coins (WC): Eighteenth Century 1701–1800 / Ch.Krause, C.Mishler, C.R.Bruce II (S. Ed.), M. Moe, Th.Michael, R.Wilhite, F.J.Borgmann, A.Herbert, G.Cuhaj, J.Melum, L.Adams, S.Album, A.Alessandrini,... A.Oguy et al. – Iola: Wisconsin, 1995. – 1008 p.; Krause Ch., Mishler C. 1995 edition of Standard catalog of world coins: 1801–1995 / Ch.Krause, C.Mishler, C.R.Bruce II (S. Ed.), M. Moe, Th.Michael, R.Wilhite, F.J.Borgmann, A.Herbert, S.Lachman, L.Sin, J.Melum, L.Adams, E.Ahlroth, K.Akin,... A.Oguy et al. (202). – 22 nd. ed. – Iola: Wisconsin, 1995. – 2216 p.

24. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd.I,1: Historischer, statistischer Theil. – S. 212–213.

25. Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers; Coffing C.L. Talary Marii Teresy zdbuly swiat // Biuletyn numizmatyczny. – Warszawa, 1982. – Nr. 3–4 (171–172). – S. 59–62.

26. Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol. – S. 208.

27. Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 81.

28. Radoczy G. Maria Teresia Magyar Penzverese. – Budapest: Danubius KH, 1982. – С. 61.

29. Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Theresiens-Thalers. – S. 81.

30. Krause Ch., Mishler C. World coins (WC): 1701–1800; Krause Ch., Mishler C. World coins (WC): 1801–1995.

31. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S. 182–183.
32. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S. 182–183.
33. Peez C., Raudwitz J. Geschichte des Maria-Therensiens-Thalers. – S. 44.
34. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S.182–183.
35. Radoczy G. Maria Teresia Magyar Penzverese. – C. 26–27.
36. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S.19–521.
37. Див. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800.
38. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800. – P. 70–72; 518.
39. Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol. – S. 221.
40. див. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800. – P. 70–72.
41. Там само. – P.72–76.
42. Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol. – S. 230.
43. Див. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800. – P. 84–85]
44. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S.213–221.
45. В основі цих підрахунків лежать дані за: Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I,1: Historischer, statistischer Theil. – S. 212–217.
46. За: Moser H., Tursky H. Die Münzstätte Hall in Tirol. – S. 248–249.
47. Žilak J. Činnost kremnickej mincovne v rokoch 1792–1800 // Numismatický sborník 18. – Praha, 1989. – S. 137–153.
48. Там само. – S.142.
49. Там само. – S.142–143.
50. Там само. – S.146.
51. Див. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800; Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 142.
52. Austria. Wochenschrift für Volkswirtschaft und Statistik (1856–1859). – Wien: k.k. Hof- u. Hof- und Staatsdruckerei. – 8.Jg. – 1858. – Bd. 3: 1. Juli. – S. 678.
53. März E., Socher K. Währung und Banken in Cisleithanien // A. Wandruschka, D. Urbanitsch, Die Habsburger Monarchie 1848–1918. Die wirtschaftliche Entwicklung. – Wien; München: Verl. f. Geschichte und Politik, 1973. – S. 324.
54. див. Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 138–139.

55. Зварич В.В. До питання про грошовий обіг у Галичині під пануванням Австро-Угорщини // Історичні джерела та їх використання. – К., 1966. – Вип. 2. – С. 209; Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 533.
56. Зварич В.В. До питання... – С. 210.
57. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 537; Szaivert 1992: 231; Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 137–145.
58. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 10729. – Арк. 16.
59. Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 137–145.
60. Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 137–141.
61. Coffing C.L. Talary Marii Teresy zdobuly swiat. – S. 59–62.
62. Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 141.
63. Österreichisches Staatsarchiv (ÖSA, Wien), Abteilung Hofakammerarchiv (HKA): F.30. Münz- und Bergwesen (1745–1856), R. Nr. 3481, S. 765.
64. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 120. – Оп. 1. – С. 559, Арк. 1, 5, 34.
65. Žifčák F. Z novších poznatkov. – С. 31–32.
66. Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 70–72.
67. Огуй О.Д. Формування німецьких колоній на Буковині у XVIII–XX ст.: Соціально-економічні та мовні аспекти // Етнічна історія народів Європи: 36. наук. праць. – Вип. 16: Німці в етнокультурному просторі України. – К., 2004. – С. 120–125.
68. ЦДІА України (Львів). – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 383. – Арк. 93–95.
69. Budai-Deleanu I. Kurzgefaßte Bemerkungen über Bukowina // A. Armbruster (Hrsg.), Vom Moldauwappen zum Doppeladler: Ausgew. Beiträge zur Geschichte der Bukowina. – Bd. 2. – Augsburg: Hofmann-Verl., 1993. – S. 275.
70. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800. – P. 70–72; Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995. – P. 138–139.
71. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 530.
72. Wagner Rudolf. Die Revolutionsjahre 1848/49 im Königreich Galizien – Lodomerien (einschließlich Bukowina). – München: Der Süddeutsche, 1983. – S. 184.
73. Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte. – S. 530.
74. Becher S. Das österreichische Münzwesen. – Bd. I, 1: Historischer, statistischer Theil. – S. 83.
75. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 10222. – Арк. 1–6.

76. Kohl F.G. Reisen im Inneren von Rußland und Polen. Dritter Teil: Die Bukowina, Galizien, Krakau. – Dresden u. Leipzig, 1841. – S. 366.
77. Krause Ch., Mishler C. WC 1701–1800; Krause Ch., Mishler C. WC 1801–1995;
78. Див. Szaivert E. Münzkatalog Österreich. Von 1740 (Maria Theresia) – 1990. Aktuelle Marktpreise in öS. – 2. Aufl. – Augsburg: Battenberg, 1991. – S. 170.
79. Wochenschrift der Bukowinaer Handels- und Gewerbekammer: Organ für inn- und ausländische Handels- und Gewerbeinteressen. – Czernowitz, 1852. – 12. November. – S. 352
80. Ficker A. Hundert Jahre (1775–1875). – Wien: Verlag der k.k. Statistischen Central-Commission, 1875. – S. 19.
81. Bendella T. Die Bukowina im Königreich Galizien // A. Armbruster (Hrsg.), Vom Moldauwappen zum Doppeladler: Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. – Bd. 2: Festschrift zum 75. Geburtstag von Frau D.P. Tiefenthaler. – Augsburg: Hofmann-Verl., 1993. – S. 287.
82. Kövály L. Erdelyorszag statisztikaja. – Cluj, 1847. – P. 237.
83. Ficker A. Hundert Jahre. – S. 19.
84. Wochenschrift. – 1852. – 12 November. – S. 352.
85. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 10 056. – Арк. 1–4.
86. Зварич В.В. До питання... – С. 211.
87. ДАЧО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 9663:4; Спр. 10729. – Арк. 24–27.
88. Ficker A. Hundert Jahre. – S. 19.

Oleksandr Oguy

AUSTRIAN MINTS AS EMISSIONAL CENTRES FOR BUKOVYNA (1774-1853)

This article deals with organization of money circulation of Austrian monarchy on the territory of Bucovina annexed by Austria in 1774. It was based on coordinated work of Court Chamber, Main Coin Office and mints. This well coordinated system regulated the types, quality and quantities of coins for the whole monarchy calculated by the author on the basis of archive materials. Besides, the author described typical mints preferable for every reign and defined their quantities in Bukovyna.

